

# Anna Ziemlewska

---

## Noty

---

Rocznik Toruński 27, 189-196

---

2000

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez **Muzeum Historii Polski** w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej [bazhum.muzhp.pl](http://bazhum.muzhp.pl), gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

## Noty

*Toruński słownik biograficzny*, pod red. Krzysztofa Mikulskiego, t. 2, Towarzystwo Miłośników Torunia, Uniwersytet Mikołaja Kopernika, Toruń 2000.

Staraniem To-Mi-To i UMK, z pomocą finansową Urzędu Miejskiego w Toruniu, w bieżącym roku ukazał się drugi tom *Toruńskiego słownika biograficznego*. Zgodnie z przyjętym dla całości wydawnictwa tzw. systemem holenderskim tom ten, podobnie jak poprzedni, zawiera hasła od A do Z i prezentuje życiorysy postaci z różnych epok. Znalazł się wśród nich obszerny biogram Mikołaja Kopernika autorstwa Teresy Borawskiej. Słynny astronom, kanonik warmiński, ekonomista, lekarz i humanista był związany z wieloma ośrodkami w Polsce i poza jej granicami, ale przez całe życie podkreślał miejsce swojego pochodzenia. Na jego wyraźne życzenie na karcie tytułowej *De revolutionibus* został przedstawiony jako „Nicolai Copernici Torinensis”. Obok sylwetki najślynniejszego torunianina w drugim tomie znalazły się także biografie burmistrzów, przedstawicieli patrycjatu, m.in. Allenów, Eskenów i Hittfeldów, duchownych różnych wyznań, profesorów i dyrektorów szkół z Gimnazjum Akademickim na czele, wykładowców UMK, artystów, ludzi pióra, teatru, członków towarzystw naukowych, lekarzy, prawników, zasłużonych działaczy społecznych i niepodległościowych oraz żołnierzy Wojska Polskiego i Armii Krajowej. Dla ułatwienia korzystania z całego wydawnictwa na końcu publikacji znalazł się spis biografów zamieszczonych w pierwszym i drugim tomie.

Jerzy Serczyk, *Towarzystwo Naukowe w Toruniu. Krótki zarys dziejów*, wyd. II poprawione, rozszerzone i uzupełnione, Towarzystwo Naukowe w Toruniu, Toruń 1999.

Towarzystwo Naukowe w Toruniu obchodzi w 2000 roku 125-lecie istnienia. Wydana z okazji jubileuszu nowa pozycja, będąca uzupełnieniem książki

Kazimierza Wajdy, Bożeny Osmólskiej-Piskorskiej i Jerzego Serczyka, opublikowanej przed 25 laty, pozwala prześledzić dzieje Towarzystwa od jego trudnych początków i kształtowania się podstaw egzystencji pod pruskim panowaniem (1875–1919), poprzez lata II Rzeczypospolitej, czasy okupacji hitlerowskiej, która przerwała działalność TNT i życie wielu wybitnych jego działaczy aż po trudny, zmienny okres powojenny. Nowa władza, nowy status miasta, powstanie uniwersytetu opartego w głównej mierze na kadrcze z Wilna i Lwowa odbiły swoje piętno na Towarzystwie. Ze zrzeszenia miłośników nauk przekształciło się ono w organizację typu akademickiego, z kilkustopniowym członkostwem i wyodrębnionymi wydziałami: Nauk Historycznych, Filologiczno-Filozoficznym, Matematyczno-Przyrodniczym oraz Nauk Prawnych, Społecznych i Ekonomicznych. Ofiarność i zaangażowanie działaczy TNT oraz jego współpraca z wieloma instytucjami w różnych krajach europejskich pozwoliły na stworzenie pokaźnego księgozbioru oraz bogatej kolekcji muzealiów i archiwaliów. Wszystkie te zbiory przekazane do odpowiednich instytucji – Książnicy Miejskiej, Muzeum Okręgowego w Toruniu i Archiwum Państwowego pozwoliły na udostępnienie ich szerszemu kręgowi odbiorców i podjęcie nowych badań. Wyniki tych prac są publikowane w ramach różnych wydawnictw TNT. Do najbardziej znanych należą: „Zapiski Historyczne”, „Roczniki TNT”, stanowiące właściwie odrębne pozycje książkowe, tak jak prezentowany poniżej spis urzędników miejskich Torunia, oraz seria „Fontes”, w której publikowane są teksty źródeł historycznych. Mniej znane dane na temat Zarządu, poszczególnych wydziałów, całej infrastruktury, zakresu prac badawczych, wydawnictw i zbiorów TNT można znaleźć w ostatnim rozdziale książki, natomiast zdjęcia siedziby Towarzystwa przy ulicy Wysokiej, różnego rodzaju zbiorów i wydawnictw, wreszcie malowane portrety i fotografie dawnych i obecnych działaczy TNT przewijają się przez całą książkę.

Roman Czaja, *Urzędnicy miejscy Torunia. Spisy, cz. 1: do roku 1454*, Roczniki TNT, R. 89, z. 1, Toruń 1999.

W związku z nasilającym się zainteresowaniem badaczy historią społeczną grodu Kopernika pojawiła się konieczność opracowania pełnego spisu wszystkich urzędników miejskich Torunia w okresie przedrozbiorowym. Zadania tego, w ramach kierowanego przez prof. Jacka Staszewskiego projektu badawczego „Elity mieszczańskie i szlacheckie Prus Królewskich i Kujaw w XIV–XVIII w.”, podjęli się Roman Czaja, Jerzy Dygdała i Krzysztof Mikulski. Przygotowany przez pierwszego z nich spis obejmuje osoby, które zasiadały w radach miejskich i ławach sądowniczych Starego i Nowego Miasta Torunia oraz ich

przedmieść w ciągu dwóch stuleci: od połowy XIII w. do 1454 r. W opracowywaniu tego zagadnienia zostały wykorzystane różne średniowieczne źródła lub ich późniejsze odpisy: księga kiery, rachunki urzędów radzieckich, listy i dokumenty miejskie i krzyżackie, księgi czynszowe, wreszcie księgi lawnicze sądów miejskich i przedmiejskich. Zły stan zachowania lub brak pewnych źródeł, jak w przypadku księgi kiery Nowego Miasta, nie pozwolił na pełne odtworzenie list rajców i lawników w obu ośrodkach. Wykazy rocznych składów personalnych toruńskich organów kolegialnych zostały poprzedzone krótkim omówieniem ustroju średniowiecznego Torunia i jego najważniejszych urzędów. Dla ułatwienia dotarcia do pewnych osób zostały przygotowane dwa sposoby ich prezentacji. W pierwszej części pracy pojawiły się przedstawione w porządku chronologicznym składy rad urzędujących obu miast, spisy rad starszych oraz wykazy lawników zestawione według kolejności obejmowania urzędu, uzupełnione datami skrajnymi pełnienia funkcji i informacjami o ewentualnym przejściu do rady. Drugą część publikacji stanowi natomiast indeks z ułożonym alfabetycznie wykazem urzędników i danymi o pełnionych przez nich urzędach. Omawiana pozycja, mająca w dużej mierze charakter wydawnictwa źródłowego, stanowi istotny przyczynek do badań nad społeczeństwem średniowiecznego Torunia i może być podstawą dalszych prac nad ustrojem i miejscowym patrycjatem.

*Zamek dybowski – archeologia, historia, przyszłość*, Towarzystwo Miłośników Torunia, Toruń 1999.

Toruń i jego okolica wyjątkowo obfitują w średniowieczne zamki – krzyżackie, kazimierzowski u ujścia Drwęcy i dybowski na lewym brzegu rzeki. Przetrwwały do naszych czasów w stanie ruiny, ale nawet one kryją w swych murach ślady wielowiekowej historii i liczne zagadki. W przypadku zamku dybowskiego próbowano je rozwikłać już w latach sześćdziesiątych. Przeprowadzono wtedy wiele prac konserwatorsko-rekonstrukcyjnych, ale los okazał się dla twierdzy nieżyczliwy. Wkrótce chaszczce i gęsty las zakryły wysokie mury, ziemia zasypała piwnice i korytarze, a ludzie dopelnili miary zniszczenia. Zaniedbany i na polu zapomniany zamek dopiero w ostatnich latach doczekał się należytej opieki i zagospodarowania na potrzeby turystyki. Oczyszczono teren, wznowiono prace archeologiczne i badania historyczne. We wrześniu 1999 r. z inicjatywy Koła Podgórz To-Mi-To został zorganizowany festyn pod hasłem *Powrót na zamek dybowski*. Poprzedziła go sesja naukowa poświęcona pamięci zasłużonego badacza architektury Ireneusza Sławińskiego. Materiały z tej se-

sjki zostały opublikowane przez To-Mi-To w osobnej pozycji. Obok wspomnień o I. Sławińskim znalazły się tu artykuły Krzysztofa Mikulskiego: *Komturstwo nieszawskie i starostwo dybowskie w XIII-XVII w. – zasięg i osadnictwo*. Na podstawie dokumentacji, spisu inwentaryzacyjnego z końca lat pięćdziesiątych oraz bogatej ikonografii, m.in. map, obrazów, rysunków i fotografii Maria Rzeczkowska-Sławińska przedstawiła historię i architekturę zamku (artykuł został uzupełniony katalogiem źródeł ikonograficznych i kartograficznych oraz najciekawszymi widokami zamku z minionych czasów). Wyniki swoich badań archeologicznych przeprowadzonych w ruinach w 1998 r. zamieściła Lidia Grzeszkiewicz-Kotlewska. Publikacja ta zawiera również artykuły Karoli Ciesielskiej o kościołach w Nieszawie-Dybowie i Ryszarda Grzywińskiego o królownie Annie, najmłodszej córce Kazimierza Jagiellończyka i Elżbiety Rakuszanki, urodzonej 12 III 1476 r. w Dybowie.

Józef Flik, Beata Herdzin, *Poczet królów polskich w zbiorach Muzeum Okręgowego w Toruniu*, Muzeum Okręgowe w Toruniu, Toruń 2000.

Poczet królów polskich kojarzy się zazwyczaj z wizerunkami monarchów stworzonymi przez J. Matejkę lub M. Bacciarellego. W ciągu kilku ostatnich stuleci powstało jednak wiele innych cykli portretów polskich władców, które warto rozpropagować wśród szerokiej publiczności. Przygotowane przez Muzeum Okręgowe w Toruniu wydawnictwo prezentuje właśnie takie wizerunki, starsze od pocztu z Zamku Królewskiego czy matejkowskich wizji. Za czasów panowania króla Władysława IV nieznanemu malarzowi wykonał na zamówienie rady miejskiej do wnętrza Ratusza Staromiejskiego cykl portretów królewskich, który w późniejszym okresie był sukcesywnie uzupełniany wizerunkami aktualnie panujących. Narażony na pożary i inne mechaniczne zniszczenia poczet, kilkakrotnie poddawany zabiegom konserwatorskim w poprzednich wiekach, nie przetrwał do naszych czasów w kompletnym stanie, brakujące portrety Bolesława Chrobrego, Kazimierza Odnowiciela, Bolesława Krzywoustego, Władysława Łokietka i Kazimierza Wielkiego wykonał w 1828 r. toruński malarz Jan Jacobi. Wizerunki zawieszono dziś w tzw. Sali Królewskiej Ratusza Staromiejskiego zadziwiają swoją prostotą, naiwnością, anachronizmami w oddawaniu realiów dawnych epok, nawet pewną karykaturalnością, ale jak podkreślił J. Flik, wydają się dzięki temu bardziej przekonujące niż szeroko rozreklamowane portrety pędzla Bacciarellego i Matejki. W omawianej pozycji znalazły się również inne wyobrażenia władców ze zbiorów Muzeum Okręgowego w Toruniu: XVIII-wieczne tableau autorstwa Benoita Farjata oraz litografie Henryka

Aschenbrennera wykonane około 1860 r. do albumu pt. „Królowie polscy” na podstawie rysunków Aleksandra Lessera. Wizerunki polskich monarchów zostały poprzedzone esejem Józefa Flika o historii pocztu toruńskiego, jego zmiennych kolejach losu, autorach i konserwatorach. Barwny portret każdego monarchy opatrzone krótkim biogramem autorstwa Beaty Herdzin, dla osób spragnionych informacji o związkach miasta z polskimi władcami dołączono kronikę ważniejszych pobytów królów w Toruniu.

Seria wydawnicza „Skarby Archiwum w Toruniu”, Archiwum Państwowe w Toruniu

Nr 1 – Piotr Oliński, *Bulle papieskie*, Toruń 1999.

Nr 2 – Wiesława Kwiatkowska, *Toruń miastem Hanzy*, Toruń 2000.

Archiwa sprawujące opiekę nad kruchymi dokumentami i aktami tylko sporadycznie, dla potrzeb badaczy, publikacji i czasowych ekspozycji, sięgają po swoje obiekty. Wiele źródeł latami czeka na swoją „chwilę”. Szansę zapoznania się z najcenniejszymi dokumentami zgromadzonymi w Archiwum Państwowym w Toruniu stanowi zainicjowana w ubiegłym roku seria wydawnicza – „Skarby Archiwum w Toruniu”. Jako pierwsze, dla potwierdzenia wielowiekowych kontaktów pomiędzy Toruniem a Watykanem, zwieńczonych wizytą Jana Pawła II w grodzie Kopernika, zostały przygotowane do publikacji przez Piotra Olińskiego dokumenty papieskie, od przywieszonych do nich ołowianych pieczęci zwane bullami, oraz listy i liczne przywileje odpustowe dla kaplic w toruńskich świątyniach. Obok barwnych fotografii tych źródeł zostały zamieszczone również mapy, plany i ryciny z powstałego na przełomie XVIII i XIX w. *Atlasu topograficznego*, ozdobione przedstawieniami kolejnych etapów pontyfikatu. W drugim zeszycie serii, opracowanym przez Wiesławę Kwiatkowską, przedstawiono źródła związane z dalekosiężnym handlem i przynależnością Torunia do Hanzy. Recesy zjazdów miast hanzeatyckich i pruskich, księgi rachunkowe, wykazy cła funtowego, bogata korespondencja z wielkimi centrami handlowymi średniowiecznej Europy: Lubeką, Brugią, Hamburgiem, Pragą i Gdańskiem, wreszcie przywileje handlowe i wszelkiego rodzaju akty, statuty i przepisy pozwalają odtworzyć listy towarów, morskie i lądowe szlaki ich wędrowek. Dzięki nim można także poznać gospodarcze, kulturalne i rodzinne powiązania toruńskich kupców, pozycję miasta w wielkiej organizacji, jaką była Hanza, i rozmiary zaangażowania Torunia w jej handlowe i polityczne przedsięwzięcia. Woskowe tabliczki z rachunkami, grube recesy zjazdów miast hanzeatyckich i wspaniałe pergaminowe dokumenty z pieczęciami i załącznikami, np. w postaci próbek sfalszowanego futra, za-

pisane równym pismem, przyciągają i zachwycają nie tylko swoim wiekiem i historyczną wartością, ale i artystycznym. Wielobarwne plany i widoki Lubeki, Hamburga, Kilonii czy Wismaru stanowią jedynie ich uzupełnienie i dodatkowa ilustrację zawartych w nich treści. Oprócz eleganckiej i starannej oprawy plastycznej zadbano także o tłumaczenia tekstów na niemiecki i angielski oraz o dwujęzyczne podpisy pod każdym zdjęciem. Tak przygotowane zeszyty służą popularyzacji zbiorów toruńskiego archiwum wśród szerokiego grona miłośników miasta i jego historii.

*Muzeum Okręgowe w Toruniu. Informator, Toruń 1999.*

W ubiegłym roku ukazał się długo oczekiwany informator Muzeum Okręgowego w Toruniu. Z tego wydawnictwa, przygotowywanego głównie z myślą o turystach, również mieszkańcy grodu Kopernika mogą czerpać wiadomości o dziejach placówki, toruńskiego kolekcjonerstwa, zabytkowych obiektach należących do Muzeum (Ratusz Staromiejski, Kamienica pod Gwiazdą, Dom Kopernika, Kamienica Mieszcząńska, Dom Eskenów, ruiny zamku krzyżackiego) oraz jego bogatych zbiorach archeologicznych, historycznych i artystycznych. Liczne barwne ilustracje i teksty kustoszki prezentują obrazy, rzeźby i witraże w Galerii Sztuki Średniowiecznej, historię wyrobów rzemiosła artystycznego na wystawie „Dawny Toruń” i sprzętów liturgicznych na ekspozycji poświęconej sztuce sakralnej nowożytnego Torunia, a także blask biżuterii i zastawy stołowej odnalezionej w Skrwilnie. Informator ułatwia zapoznanie się z płótnami w Galerii Malarstwa Polskiego, portretami mieszczańskimi i królewskimi zawieszonymi na ścianach Ratusza Staromiejskiego, pamiątkami związanymi z Mikołajem Kopernikiem i kolekcją sztuki Dalekiego Wschodu przekazaną do Muzeum przez Tadeusza Wierzejskiego. Przedstawia wreszcie zbiór militariów i bogatą kolekcję zabytków archeologicznych, która pozwala na „odkrywanie przeszłości” osadnictwa w Toruniu, na ziemi chełmińskiej i Kujawach. W ostatniej części wydawnictwa wyodrębniono warte szczególnej uwagi zabytki, których nie można zobaczyć na ekspozycjach – kolekcję pamiątek wolnomularskich, tabliczki z pismem klinowym, najcenniejsze zbiory graficzne, wizerunki miasta w numizmatyce i medalierstwie oraz arkusz sprzedaży pierwszego znaczka opłaty pocztowej o tematyce kopernikowskiej.

*Skarby dawnego Torunia*, Agencja AKCES Krzysztof Młotkowski, Toruń 1999.

Agencja Akces, specjalizująca się w wydawaniu dzieł literatury polskiej, m.in. *Pana Tadeusza* i albumów o grodzie Kopernika, w ubiegłym roku przygotowała jeszcze jedną pozycję pt. *Skarby dawnego Torunia*, opatrzona tekstem Michała Woźniaka. Jak zauważył autor we wstępie, „każde wielkie miasto [...] nie prezentuje od razu całej swej wspaniałości, bogactwa i wielowarstwowej przeszłości. Zezwala na odkrywanie siebie, docieranie do zapomnianych bądź wcześniej niezauważonych i nieuświadomionych warstw, na smakowanie detalu”. Przemierzając w pośpiechu starówkę, wędrując po sklepach, bankach i urzędach nie zwracamy uwagi na prawdziwe „perełki”, które nas otaczają. Wzrok błądzi po odnowionych fasadach, reklamowych szyldach i krzykliwych wystawach i rzadko zatrzymuje się na kamiennych portalach, barwnych szczytach, smukłych wieżyczkach kościoła Mariackiego czy odrestaurowanej kruchcie katedry. Czytelnik, który weźmie do ręki omawianą pozycję, dzięki przystępnym opisom i pięknym, oryginalnym zdjęciom będzie miał możliwość odkryć i poznać skarby dawnego Torunia, skupić się na architektonicznych detalach, umieszczonych poza zasięgiem naszego wzroku, rzeźbach i obrazach ginących w półmroku licznych świątyń, na przedmiotach schowanych w muzealnych gablotach czy wreszcie na iluminowanych księgach przechowywanych w magazynach toruńskich bibliotek.

Kinga Nemere-Czachowska, Hubert Czachowski, *Toruń i my 1945-1989*, Agencja AKCES Krzysztof Młotkowski, Toruń 2000.

Opublikowane w ostatnich latach widoki miasta na starych pocztówkach, XVIII-wieczne rysunki J. Steinera czy też fotografie ukazujące życie Torunia pod pruskim panowaniem i w czasach II Rzeczypospolitej spotkały się z dużym zainteresowaniem dawnych i nowych mieszkańców grodu Kopernika oraz licznych turystów i badaczy. Popularność tych wydawnictw zachęciła Huberta i Kingę Nemere-Czachowskich do zajęcia się, traktowanym dotychczas po macoszemu, okresem powojennym. Przygotowany przez nich album stanowi udaną próbę ukazania atmosfery, kolorytu i obyczajów torunian w Polsce Ludowej. Wyselekcjonowane z zasobów licznych prywatnych i publicznych archiwów czarno-białe zdjęcia doskonale ilustrują „śmieszne i straszne” lata pięćdziesiąte, PRL-owską „belle epoque”, czyli czasy Gierka, wielkie manifestacje, sportowe zmagania, stan polskiej motoryzacji i zaopatrzenia w sklepach, życie studentów, robotników i kobiet, obdarzanych 8 marca goździkami i talonami na rajstopy.



Obok tych fotografii widnieją charakterystyczne dla powojennych czasów socjalistyczne i „pacyfistyczne” hasła, zarządzenia, normy i różne nazwy poszczególnych ulic. Zdjęcia i tę swoistą kronikę uzupełniają eseje profesora Mariana Filara, poprzedzające rozdziały poświęcone poszczególnym dekadom. Jego wspomnienia i refleksje ożywiają fotografie, przywołują dawne emocje: radość, strach, beztroskę, wzruszenie, wiarę i poświęcenie, które towarzyszyły mieszkańcom Torunia w tamtych czasach.

Janina Mazurkiewicz, Stanisław Klimek, *Mikołaj Kopernik – L'uomo universale*. Wyd. Via, Toruń 2000.

Współpraca Janiny Mazurkiewicz, wieloletniego kustosa Domu Kopernika, Oddziału Muzeum Okręgowego w Toruniu, i Stanisława Klimka, fotografa utrwalającego na zdjęciach różne oblicza Torunia, zaowocowała wydaniem pięknego albumu poświęconego najsłynniejszemu torunianinowi. Postać ta doczekała się już wielu biografii i monograficznych opracowań dorobku z zakresu ekonomii, medycyny i oczywiście astronomii (bibliografia ważniejszych pozycji została zamieszczona na ostatnich stronicach książki). Jego wizerunki utrwalono na obrazach, kamiennych popiersiach, brązowych pomnikach, na monetach, znaczkach itp. Jego dzieło *De revolutionibus* wydano w tysiącach egzemplarzy i przetłumaczono na dziesiątki języków. Mikołaj Kopernik – człowiek uniwersalny, z niezwykłą wyobraźnią, umysłem i odwagą – nie przestaje jednak fascynować. Dzięki albumowi możemy poznać barwną epokę przełomu średniowiecza i renesansu, środowisko i społeczność, w których dorastał, kształcił się i pracował Kopernik, a także ludzi, których spotykał, miasta i budowle, które odwiedzał, wreszcie kolejne godności i urzędy, które otrzymywał. Przystępny, wartki tekst autorstwa Janiny Mazurkiewicz i zdjęcia Stanisława Klimka pozwalają przenieść się do gwarneho Torunia z czasów Kazimierza Jagiellończyka, do bogatych patrycjuszowskich kamienic, wspaniale wyposażonych świątyń, na dziedzińce i sale wykładowe uniwersytetów w Krakowie, Bolonii, Padwie i Ferrarze oraz w mury warmińskich zamków. Ukazują trwanie myśli kopernikańskiej i sławy astronoma w czasie, gdy dzieło *O obrotach ciał niebieskich* znajdowało się na indeksie ksiąg zakazanych, i później, gdy powszechnie przyjęto teorię heliocentryczną. W Toruniu po dzień dzisiejszy odczuwalna jest obecność Kopernika i jego myśli w nazwach: ulicy i fabryki pierników, w kamieniczkach przeznaczonych na jego muzeum, w kaplicach, epitafiach, popiersiach i monumentalnych pomnikach. Uczony patroluje I Liceum Ogólnokształcące i uniwersytetowi, na którym obok nauk humanistycznych, przyrodniczych i matematycznych rozwija się wspaniale astronomia.

Anna Ziemełwska